

סדר פסח של רבינו יונה ז"ל

„סדר פסח של הרב ר' יונה ז"ל" רואה אור בזה לראשונה על פי כת"י ששון מס' 1050. תודתנו נתונה להרב ש. ד. ששון שליט"א על העמידו לרשותינו את כתב היד לפרסום. ספר כתב היד מכיל פירוש על הרי"ף למסכת פסחים (עיין הדיון עליו בדברי מבוא ל„גמרא שלמה“, עמ' כה) ובסופו מופיע ה„סדר“ הזה, כתוב ביד סופר כתב היד, בכתב חצי קולמוס, ממוספר במיספור הספר, והוא מחזיק למעלה מעשרה עמודים. יחוסו של ה„סדר“ לרבינו יונה מתאשר, לא רק לפי קביעת הסופר, אלא גם לפי המובאות בשם רבינו יונה ברא"ש ובטור ובאבודרהם, והן זהות עם האמור באותם עניינים בכתב היד שלפנינו, כפי שיוכח המעיין בהערות. מאחר שהראשונים הג"ל הביאו את דברי רבינו יונה על שמו, ולא על שם חיבורו, אין לדעת אם מ„סדר“ זה שאבוס, או שמא מחידושו לפרק ערבי פסחים.

סוג זה של עריכת דיני הסדר בקצרה מקובל על הראשונים, ו„סדרים“ כאלה משקפים את דעות מחגריהם בסוגיות הגידונות בפרק ערבי פסחים. אף „סדר“ זה של רבינו יונה, המקיף את כל הלכות ליל הסדר, מהווה תרומה משיטת רבינו על פרק ערבי פסחים, ופרסומו הוא איפוא בעל ערך מיוחד לאור העובדה שלא נשתמרו בידינו מחידושו של רבינו על מסכת פסחים.

ואני תסלה, בשם שזיכני ה' להוציא לאור מרגלית זו מתורתו של רבינו, כן יעזרני ויזכני להוציא לאור את שאר תורתו של רבינו הספוגה עדיין בכתבי יד.

ערבי 1 פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך. פי' עד שתחשך ממש דהיינו צאת הכוכבים, דק"ל 2 עד צאת הכוכבים לאו ליליא, אלא דמשקיעת החמה ועד צאת הכוכבים הוי בין השמשות ספק יום ספק לילה, ופסח 3 אינו נאכל אלא בלילה דכת' 4 ואכלו את הבשר בלילה הזה, ומצה הוקשה לפסח שנ' 5 על מצות וטרורים יאכלוהו, וק"ל 6 מצה בזמן הזה דאורית' שנ' 7 בערב תאכלו מצות, הכתו' קבעו חובה, ותורתה כתורת מצה הנאכלת עם הפסח 8, הכי

1 משנה פסחים רפ"י. 2 = דקימא לן. ר' שבת ל"ד ב'.

3 ז"ל : דפסת.

4 שמות י"ב ח'. 5 במדבר ט' י"א.

6 פסחים ק"כ א'.

7 שמות י"ב י"ח.

8 אפשר להאריך בדברי רבינו אלה בענין מה שדנו בספרי אחרונים שישנן שתי מצוות באכילת מצה, אחת מחיוב המצה בעצמה, ואחת לשם חיובא דפסת, עי' בספר מקראי קודש להגרצ"פ פראנק ז"ל, פסח, עמ' רנ"ח ואילך, ותו"א פסחים קט"ו א' ד"ה אמרו עליו.

אמרי' בסוף פירקא⁹: מהו דתימ' אפקי' רחמ' מהקישא, קמ"ל דכי אהדרי¹⁰ למילת' קמיתא אהדרי^{10 11}.

וסמוך למנחה דקת' ה[י]נו מתחלת ט' שעות ולמעלה¹², דמנחה קטנה מט' שעות ומחצה וסמוך לה חצי שעה דהיינו מט' שעות¹³.

והיינו טעמ' דלא יאכל עד שתחשך, כדי שיאכל מצה לתיאבון¹⁴.

וכל ד' שעות אוכלין חמץ בי"ד, ותולין כל שעה חמישית, לא אוכלין ולא שורפין אלא מאכילין לבהמה ולחיה ולעופות, ומתחלת שש חמץ אסור בהנא'¹⁵. ומצה נמי אין אוכלין כל יום י"ד, דאמרי' בירוש[למי]¹⁶ כל האוכל מצה בערב הפסח כאלו בא על ארוסתו בבית המין, הלא היא כתובה¹⁷ בהלכות רבינו יצ' אלפסי ז"ל¹⁸. ומוכחא סופא דירוש[למי] שלא מוזמן אסור חמץ בלבד הוזהירו שלא לאכול מצה בערב פסח, אלא כל יום י"ד אין אוכלין מצה¹⁹. אבל ודאי מתחלת חמש ועד תחלת תשע אוכלין כל מיני תבשיל המשביעין, כגו' מיני קטנית ואורז ודוחן²⁰, ובלבד שיזהר שלא ימצא שם גרעין אחד מחטה ושעורה והזונין שנקר' גי"ל בלע[ו], ושבילת שועל ושיפון.

9 ק"כ סע"ב. עי"ש הנוסח.

10 צ"ל: אהדריה.

11 וכן הוא בתוס' כאן צ"ט ב' ד"ה עד בשם הר"י מקורבי"ל דגבי מצה דוקא בעיגן עד שתחשך, ונסתייע מן התוספתא פסחים סוף פ"ב. ועיין בתוספות ר' יהודה ברכות כ"ז א'. ועיין ברא"ש פ"י ס' ב', תוספות הרא"ש ברכות כ"ז א' ובפסקיו שם פ"ד ס' ר', ובטוש"ע א"ח ריש ס' תע"ב.

12 דמפרש בגמ', ק"ז רע"ב, דסמוך למנחה קטנה תגן.

13 וסמוך למנחה וכו'. לשון הר"ף.

14 ר' ק"ז ב'.

15 וכל ד' שעות וכו'. דעת ר' יהודה, דף י"א ב', ובדף י"ג רע"א: אמר רב נחמן אמר רב הלכה כרבי יהודה.

16 פסחים פ"י ה"א, ס"ח ב'.

17 ע"ש אסתר י' ב'.

18 פ"ג ס' תשנ"ב.

19 לאפוקי משיטת המאור שם שכתב שהירושלמי לא אסר מצה בערב פסח אלא משש שעות ולמעלה. אשר לראיה מן הירושלמי שרמזו לה רבינו, עי' ביאורה במלחמות שם ובחי' רבינו דוד פסחים מ"ט א', ועי"ג במהר"ם חלאווה שם ובחי' מהריטב"א לדף ג' א' ד"ה אמרו. ועי' בר"ן לרי"ף שם שדחה את ההוכחה. ועיין רמ"א בהגהת ש"ע ס' תע"א ס"ב.

20 עי' בתוס' צ"ט ב' ד"ה לא יאכל, שמותר לאכול מצה עשירה בע"פ, וב"כ בדף ל"ה ב' סד"ה ומי פירות בשם ר"ת, וכן ברא"ש פ"י ס' א', וכן פסק מרן בש"ע שם ס"ב. אבל רבינו גראה שלא התיר מה שנעשה מחמשת מיני דגן. ועי' בפיהמ"ש להרמב"ם ריש פרק ערבי פסחים, ועי' בביאור הגר"א א"ח ס' תמ"ד ס"א ד"ה ובמדינות, שלדעת הרמב"ם אסור לאכיל מצה עשירה בערב פסח אפילו קודם המנחה, ועי"ע בביאור הגר"א לא"ח ס' תע"א ס"ב ד"ה אבל לא ימלא.

ומתחלת תשע עד שתחשך לא יאכל דברים שמשביעין, אבל אוכל הוא ירק או מיני תרגימא, כמו שאמ' [רו] השמש מטביל בבני מעים ונותן לפני האורחין²¹, וכן כל שאר הדברים הנורדין²² את הלב, כגו' יין²³ וכדומה לו.

ואינו יוצא ידי מצות מצה אלא מצאת הכוכבים, כמו שאמרנו. וכן אינו יוצא ידי מצות מצה אלא עד חצות הלילה, דק"ל כר' אלעזר בן עזריה דאמ' הפסח אינו נאכל מן התורה אלא עד חצות, דסתם לן תנא כותי' בפ' זה²⁴ ובפ' אי זהו מקומן²⁵. כמו שמפורש בזבחים²⁵. ורבא נמי דהוא בתרא מפ' לטעמי' דר' אליעזר בן עזריה, דא' רבא²⁴ אכל מצה אחר חצות לר' אליעזר בן עזריה לא יצא ידי חובתו²⁶. לפי' [כך] מי שנתעסק באפיית פתו ותבשילו בהתחלת הלילה, והגיע חצות הלילה ועדין לא אכל מצה, לא יברך אחר חצות על המצה ועל המרור, אבל אוכל הוא בלא ברכה להחמיר ולחוש לדברי מקצת חז"ל²⁷ שפסקו כר' עקי' דא' פסח נאכל כל הלילה²⁸.

21 ק"ו ב': ר' יצחק מטביל בירקי. תניא נמי הכי השמש מטביל בבני מעיין ונותן (יכגירסת רבינו „ונותן" כ"ה בר"ח) לפני האורחין וכו'. ועי' רש"י ד"ה בבני מעים ורשב"ם ד"ה השמש, דבערב הפסח קאי ואפילו מן המנחה ולמעלה.

22 משרש גרד, והשוה ערוך ערך גרד, ולפנינו משרש גרר ברי"ש.

23 בגמ' שם: רבא הוה שתי חמרא כל מעלי יומא דפסחא, כי היכי דגריר ליה לליביה וכו'. ועי' בסור א"ח שם שכתב שהיין בין מעט בין הרבה מותר. וכן גראה שסובר רבינו שאף פורתא מותר, שהרי סתם ולא פירש כמות היין המותרת. ומרן בב"י שם תמה על הטור מסוגיא דברכות ל"ה ב', ולפיכך פסק בש"ע שם ס"א: ויין מעט לא ישתה משום דמיסעד סעיד. ובספר מעשה רוקח על הרמב"ם, הל' חמץ ומצה פ"ו הי"ב, העיר: לא ידעתי טעם הגון אמאי השמיט (הרמב"ם) ז"ל דין היין דפורתא סעיד וטובא גריר כדאיתא בש"ס וכו'. וגם הרי"ף והרא"ש לא הביאוהו. אבל בגבורת ה' פירש לשיטת הטור, שהגמרא מדברת על רוב הגרירה ומיעוט הסיעוד, כלומר שכך הוא סבעו של יין שהוא גורר הרבה ורק מעט הוא סועד, ולפיכך מותר לשתות ממנו כמה שירצה, וכן כתב הב"ח שם. וכפירוש זה כ"ה בראבי"ה סי' ק"נ עמ' 146, ועיין גם במחזור וויטרי סימן כ"ט עמ' 263 ובהערות מס' 16. ועיין בס' זמנים של הרב מרדכי יהודה ליב זק"ש, סימן י"ד. ועי' מש"כ בביאור הלכה של המשנ"ב שם ד"ה ויין מעט. ועיין בחי' רבינו דוד לפסחים שם ד"ה מנא אמינא.

24 ק"כ ב'.

25 זבחים נ"ו ב'.

26 וכן דעת התוס' שהלכה כראב"ע, בזבחים שם ד"ה ואב"א, ובמגילה כ"א א' ד"ה לאתויי (ובפסחים, שם, מסתפקים בדבר). וכן דעת ר"ח, סמ"ג ומרדכי, ועוד ראשונים. ועי' בסור וב"י ריש סי' תע"ו, וש"ע שם ס"ו. ועיין בביאור הלכה של המשנ"ב שם ד"ה ויהא זהיר.

27 כן היא דעת הרמב"ם בפ"ו מהל' חו"מ ה"א ועוד ראשונים, עיין ברא"ש פ"י סי' ל"ח ובהגה"מ פ"ח מהל' חו"מ אות י'. וי"א שכן היא דעת הרי"ף שהשמיט מימרא דרבא.

28 וכן העלו אחרונים להלכה לגבי מצה ולגבי מרור, עי' במשנ"ב שם ס"ק ו'. וראה שו"ת בנין שלמה סי' כ"ט.

וכת' גאון ז"ל בתשובה²⁹, אם אפה פתו לצורך הפסח אפי' בי"ג אין אוכלין ממנו עד הפסח³⁰, ואין מאכילין ממנו עד הפסח לקטנים³¹, מפני כבוד המצוה וחבתה. וכענין שאמרו³² מתקיף לה רב חסדא לאחר שמלא כרסו ממנו חוזר ומברך עליו.

וכל מצה הנעשית לשם פסח מצה משומרת היא³³.

ואין לו מצה משומרת מעדן קצירה יוצא בה ידי חובתו בדיעבד כיון שהיא משומרת משעת לישת³⁴, דלא מחזקינן ריעותא לומ' שמא מים נפלו על (החמץ) [החמץ]. אבל ודאי מצוה מן המובהקת שיהא משומרת משעת קצירה³⁵.

ואפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב, ולא יפחתו לו מד' כוסות של יין, ואפי' מן התמחוי.

ארבעה³⁶ כוסות הללו צרי' שיהא בכל אחד מהם רובע רביעית חי שאם נמזגנו יעמד על רביעית. ושיעורא³⁷ הרביעית אצבעיים על אצבעיים ברוב אצבעיים וחצי אצבע וחומש אצבע ובגודל³⁸, והני יותר ממלא לוגמיו, והכי מוכח במס' יומא³⁹. ואם שתה רובא דרביעית והשקה השאר לבניו ולבני ביתו [יצא], אע"פ שכבר יצאו בני ביתו ידי חובתן ושתו רביעית קודם לכן⁴⁰.

29 ע"י מ"ש הסור בא"ח סי' תנ"ח בשם הגאונים, ועי' אוה"ג פסחים, עמ' 20. אבל לא מצאתיה בלשון שמביא רבינו.

30 לכ' התכוון הגאון לאסור אכילת המצה אפילו בי"ג, משום הידור מציח; שלענין לאסור בי"ד כבר הביא רבינו לעיל בשם הירושלמי שכל האוכל מצה בערב פסח כאלו בא על ארוסתו וכו'. ואפשר שלא אסר הגאון אלא בי"ד — השווה טור שם בשם רב מתח' — ולא הביא רבינו את התשובה אלא לדבר שנתחדש בה: האיסור להאכיל מצה לקטנים.

31 עי' תרומת הדשן סי' קכ"ה. ועי' בראבי"ה ח"ב סי' תנ"ב, עמ' 72.

32 קט"ו רע"א.

33 כלומר, ואפילו אם היא מצה ישנה. ובתוספתא פסחים פ"ב ה"ג: יוצאין בחררה ובמצה ישנה ובלבד שעשאה מתחלה לשם פסח. ועי' בתוס' סוכה ט' א' ד"ה סוכה. ועיין במרדכי פסחים פ"א סי' תקמ"ג, בראבי"ה הנ"ל עמ' 72, ובאו"ז סי' ר"ג, ח"ב נ"ז ע"א. ועי' ביאור הגר"א לא"ח סי' תנ"ח ד"ה נוהגים.

34 כדברי הגאון בסור סי' תנ"ג: ליקח קמח מן השוק בשעת הדחק מותר ויוצאין בו דלא מחזקינן איסור וכו'.

35 כדעת הר"ף בפ"ב סי' תשל"ו. וכן דעת הרמב"ם הל' חו"מ פ"ה ה"ט. והר"ן כתב בדעת הר"ף שאינה אלא למצוה. ועי' בחי' רבינו דוד מ' א' ד"ה והיננו. ועי' בשו"ע סי' תנ"ג ס"ד.

36 ק"ח ב'. 37 ק"ט סע"א.

38 תיבת "ובגודל" אינה לפנינו, וישנה בכ"י א"פ ועוד. ובס"א: וברברבתא, והיינו הך (דק"ס).

39 דף ס' א'. ועי' תוס' ק"ז א' ד"ה אם ובתוספות המצויינים בגליון. ועי' ברא"ש פ"י סי' י"ח. ועי' בטוש"ע א"ח סי' רע"א סי"ג.

40 בגמ' ק"ח ב': השקה מהן לבניו ולבני ביתו יצא, אמר רב נחמן בר יצחק והוא דאשתי רובא

וצרי' שיהא ביין טעם ומראה ולא שיהא לבן, דק"ל⁴¹ כר' יהודה דא[מר] עד שיהא בו⁴² טעם ומראה, ודריש ליה מדכת'⁴³ אל תרא יין כי יתאדם, אלמ' סתם יין אדום הוא, והכי מיתי תלמודא בפ' המוכר פירות⁴⁴.

ת"ר⁴⁵ ד' כוסות הללו צרי' שיהא בהן רביעית⁴⁶, אחד האנשים ואחד הנשים ואחד תינוקות. וכן הלכה⁴⁷. וכגון תינוקות שיש בהן דעת לשאול.

אמרו⁴⁸ על ר' עקי' מעולם לא אמ' הגיע [עת] לעמוד מכית המדרש חוץ מערבי פסחים וערב יום הכפורים, ערבי⁴⁹ פסחים בשביל תינוקות⁵⁰ שלא ישנו. הילכך יהא אדם רגיל להקדים ולאכל בתחלת הלילה.

ואפי' עני שבישראל לא יאכל עד שיסב. דכזית מצה דמצוה בעי הסבה בין בתהלה בין באחרונה⁵¹. ויין נמי צריך הסבה בין בתרי כמי קמאי בין בתרי כמי בתראי⁵².

דכסא. ופירש הר"ן שהשקה מהן לבניו ובני ביתו בני חיובא, יצאו כולן. ובכוס שיש בו שיעורין הרבה עסקינן. והוא דשתי רובא דכסא, כלומר כל אחד ואחד מבני הבית שתה רוב רביעית, וקמ"ל שאין צריך שיהא לכל אחד כוס חלוק בפני עצמו. ועי' בש"ע א"ח סי' תע"ב ס"ט. אבל רבינו נראה שפירש את הגמ' בדרך זו: אם הכוס גדולה והוא לא שתה ממנה רק רוב רביעית, אם השקה שאר היין שבה לבניו ולבני ביתו — אע"פ שכבר יצאו ידי חובתן — יצא, ואם לאו לא יצא. ונראה שסובר רבינו שצריך לשותות רוב הכוס אפילו אם מחזיקה כמה רביעיות — כדעת הרמב"ן, ר' ש"ע שם — אלא שאנו מצרפים שתיית אחרים להשלמת שתיית כל הכוס, ואפילו אם השותים כבר יצאו ידי חובתן, שכל שנהנה אדם מן הכוס די בכך. ואפשר שלא דן אלא בשיעורא דרביעית, שאע"פ שיוצא ברוב רביעית, מ"מ בעינן שישתו בניו ובני ביתו מה שנשאר להשלמת שיעור רביעית. ועדיין צריך בירור.

41 דק"ל כר' יהודה וכו'. ק"ח ב'. והיינו מדפריש ליה רבא לטעמיה.

42 לפנינו: צריך שיהא בו. ועי' בחי' הרמב"ן ב"ב צ"ז ב' שגרס כאן „עד שיהא“ והוכיח מלשון זו שאף בדיעבד יין אדום מעכב. ועי' בתשב"ץ ח"א סי' פ"ה.

43 משלי כ"ג ל'.

44 ב"ב צ"ז ב'. שאמרו שם: בעא מיניה רב כהנא חמוה דרב משרשיא מרבא חמר חורין מהו, א"ל אל תראה יין כי יתאדם. ועי' טוש"ע א"ח סי' ער"ב ס"ד, וב"י וביאור הגר"א שם.

45 ק"ח סע"ב.

46 וכן הגירסא בכתבי יד וראשונים, ולפנינו: ת"ר הכל חייבין בארבע כוסות הללו.

47 כת"ק, ולא כר' יהודה שאמר וכי מה תועלת יש לתנוקות ביין. ועי' בש"ע א"ח סי' תע"ב סט"ז ובפר"ת שם אות ט"ו.

48 ק"ט רע"א. 49 לפנינו: בערבי.

50 לפנינו נוסף: כדי.

51 במצה של אפיקומן, כדעת התוס' ק"ח א' סד"ה מאי ועוד שכוזית של אפיקומן צריך הסיבה, ועי' בטוש"ע א"ח סי' תע"ז ס"א. ובב"י שם כתב בדעת הרמב"ם שאין האפיקומן צריך הסיבה, עי"ב.

52 גמ' דף ק"ח א': השתא דאיתמר הכי ואיתמר הכי אידי ואידי בעו הסיבה.

ולא י' יפתתו לו מד' בוסות של יין ואפי' מן התמחוי. מזגו⁵³ לו כוס ראשון מברך על היין ואח"כ מברך על היום, דק"ל ככ"ה⁵⁴. ואו[מר] קידוש ואח"כ זמן⁵⁵. והילכת' מוזגין את הכוס ומקדש ואח"כ נוטל ידים, דק"ל ככ"ה דתכף לנטי' ידים סעודה⁵⁶, והנוטל ידי' לפירות הרי זה מגסי הרוח⁵⁷, ואם נטל ידיו קודם קידוש וקדש על היין צרי' ליטול ידיו לאחר קידוש⁵⁸. והיכא דחביבא ליה ריפתא מפי מחמרא, מקדש אריפתא ונוטל ידיו תחלה ואח"כ מקדש, ולית הלכתא כרב ברונא אמ' רב דאמ' הנוטל ידיו לא יקדש⁵⁹, דס"ל דאין מקדשין אלא על היין מדקא' (לן) [לא] יקדש סתם, [אלא] בחביבא תליא מילתא. ודברי רבי' יצחק אלפאסי זצ"ל שכת' בהלכותיו⁶⁰ מוכיחים על מה שפירשנו⁶¹. היל[כך] מי שאין ידיו נקיות נוטל ידיו תחלה⁶² כדרך שנוטלין לתפלה⁶³, שנותן מים על ידו אחת וממנה לחברתה⁶⁴, ואחר קידוש נוטל ידיו כדרך שנוטל ידיו לסעודה, שנותן שתי פעמי' מן הכלי על כל אחת מידיו⁶⁵, דבעי' כח מנא לסעודה⁶⁶, אבל לתפלה לא, דק"ל⁶⁷ דהיכא דאין לו מים נוטל ידיו בכל מידו דסנקי ומתפלל. ונטי' ידים לאכילת חולין משו' סרך תרומה⁶⁸, ואסמכוה אקרא דכת'⁶⁹ וידיו לא שטף במים.

53 משנה קי"ד א'. 54 גמ' שם : והלכה כדברי ב"ה וכו'.

55 ר' עירובין מ' סע"ב : קדיש ואמר זמן.

56 ברכות נ"א ב' במשנה.

57 חולין ק"ו א' וש"נ.

58 שכיון ששתיית היין של קידוש אינה צריכה גטילת ידים, הויא לה הפסקה, וצריך ליטול פעם אחת. ומטעם זה יקדש ואח"כ יטול.

59 ק"ו רע"ב.

60 פ"י סי' תשע"ז.

61 השווה עם מש"כ הר"ן שם בביאור דברי הרי"ף. ועי' טיר יב"י א"ח סי' רע"א וש"ע שם סי"ב.

62 רק מי שאין ידיו נקיות נוטלן לברכה, ומשמע שידים של היסח הדעת כשרות לברכה, כדעת הר"ן בפרקין [דף כ"ה א' מדפי הרי"ף], ועי' טור א"ח סי' צ"ב.

63 עי' תוס' חגיגה י"ח ב' ד"ה הנוטל, ותוס' ברכות מ"ג א' ד"ה כל.

64 לכ' ר"ל שנותן על ידו אחת מן הכלי ושופך ממנה לחברתה, ובגטילת ידים לסעודה בכה"ג אינו כלום, ד' א"ח סי' קנ"ב ס"ו ; ברם נראה שאיננו לעיכובא שצריך שיטול ידו אחת מן הכלי לברכה ולתפלה, שהרי רבינו כותב אח"כ דלא בעינן כח מנא לתפלה. יעי' טור וב"י א"ח סי' ד' וש"ע שם ס"ו.

65 עי' טוש"ע א"ח סי' קס"ב ס"ב.

66 משנה ידים פ"א מ"ג : בכל הכלים נוטלין וכו'. ועי' חולין ק"ו א'.

67 ברכות ט"ו א'.

68 ר' חולין ק"ו א'.

69 ויקרא ט"ו י"א.

הביאו⁷⁰ לפניו מטבל בחרוסת עד שמגיע לפרפרת הפת. פי' היכא דלית ליה שאר ירקי אלא חזרת, אוכל חזרת ומברך עליה בורא פרי האדמה ואח"כ מברך לאכול מרור⁷¹ קודם שמגיע לאכילת חזרת הנקראת פרפרת הפת, לפי שנאכלת אחר המצה⁷², כדכתיב⁷³ על מצות ומרורים. אבל היכא דאית ליה שאר ירקי מברך בורא פרי האדמה. ואם אכל מהם כזית מברך לבסוף בורא נפשות רבות וחסרונן⁷⁴, אבל על פחות מכוית מברך בתחלה ואינו מברך לבסוף⁷⁵. ואינו צריך למטבלו בחרוסת⁷⁶. והיינו טעמ' דאצרכוה רבנן להאי מיבולא משו' היכירא דתינוקות⁷⁷, כדי שישאלו למה אנו אוכלין ירקות שני פעמים כלילה הזה.

הביאו⁷⁸ לפניו מצה וחרוסת אע"פ שאין חרוסת מצות, אלא משום קפא⁷⁹. ואע"ג דכולה שתא אכלין חזרת בלא חרוסת, היכא דאכיל לה בתורת מצוה תקינו רבנן דלא ליתי קביעות מצוה לידי סכנה. אבל כשאוכל חזרת תחלה עד שמגיע לפרפרת הפת, הואיל ולא כך היא תקנה הקבועה, דהא היכא דאית ליה שאר ירקי מטבל בהן⁸⁰, אין מביאין לפניו חרוסת עד שמגיע לפרפרת הפת⁸¹. הביאו⁸² לפניו מצה וחזרת וחרוסת אע"פ שאין חרוסת מצוה. פי' שאין

70 משנה קי"ד א'.

71 גמ' קט"ו רע"א: אמר רב חסדא מעיקרא מברך עליה בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור ואכיל, ולבסוף אכיל אכילת חסא בלא ברכה. ור' ש"ע סי' תע"ה ס"ב.

72 השווה רש"י ורשב"ם ד"ה עד שמגיע.

73 השווה מח"ו עמ' 279, ורמב"ם בתשובה, פריימן סי' ע"ז. ועי' בש"ע א"ח סי' תע"ג ס"ו ובביאור הלכה של המשנ"ב שם ד"ה ואינו מברך אחריו. ועי' הע' 186.

74 כ"ה ברי"ף בפ' כיצד מברכין סי' קמ"ה, וכ"כ שא"ר, ר' רמב"ם הל' ברכות פ"א ה"ב.

75 כד' ר"ת, ר' תוס' קי"ד א' ד"ה מטבל, רא"ש סי' כ"ה, וטור א"ח שם בשמו, ור' להלן.

76 דף קי"ד ב'.

77 קט"ו רע"א.

78 ואינו צריך למטבלו בחרוסת, דליכא קפא בחרוסת, ר' תוס' הנ"ל, ורש"י קט"ו ב' ד"ה צריך. דברי רבינו אלה הובאו בשמו ברא"ש סי' כ"ה. עי"ש שהביא שיטת ר"ת שלא היה מטבל טיבול ראשון בחרוסת, והקשה דהא מתניתין בדלית ליה שאר ירקי, ות"ק ס"ל חרוסת משום קפא, א"כ אמאי לא מייתי חרוסת בהדי חזרת קמא מפני הסכנה. ותירץ בשם רבינו יונה: "משום דטיבול ראשון אינו לחיוב אלא להיכירא בעלמא, ורגילין כל השנה שאוכלין חזרת בלא חרוסת ואינם חוששים לקפא, גם עתה נמי לא חששו חכמים אם יאכלוהו בלא חרוסת, כמו שעושין בשאר השנה, אבל טיבול שני שהוא של מצוה הזהירו חכמים שלא יהא בו חשש סכנה". ומובא גם באבודרהם. (ויש לציין שדברי רבינו בסדר שלו שונים במקצת, שלא כתב על טיבול ראשון שאינו לחיוב, אלא שבחירת החזרת אינה מן התקנה). יש שתמחו על רבינו דאדרבה בטיבול ראשון שאינו של מצוה יש להקפיד בו יותר מבשל מצוה, ששומר מצוה לא ידע דבר רע. ואינה קושיא. ועי' בב"ח א"ח סי' תע"ג ד"ה ומ"ש וכתב ר"ע וכו', שפסק שלא כהרא"ש בשם רבינו. ועי' בטוש"ע א"ח סי' תע"ה ס"ב. ועי' בפר"ח סי' תע"ב ד"ה ומ"ש ומטבלו בחומץ וכו'.

מביאין חרוסת אלא משו' קפא⁷⁷. ר' אלעזר בר' צדוק או' מצוה⁷⁸. מאי⁷⁹ מצוה, ר' לוי או' זכר לתפוח, ר' יוחנן⁸⁰ אמ' זכר לטיט, אמ' אביי היל' [כך] צרי' לקהויי וצרי' לסמוכי⁸¹. פי' צרי' לקהויי כל קוהא⁸² זכר לתפוח⁸³. ואית דמפרשי תפוח מצוה, הל' [כך] צרי' שתתן בו טעם עם קוהא⁸⁴ של תפוח. תניא כותנה דר' יוחנן⁸⁵ תבלין זכר לתבן חרוסת זכר לטיט. מדלא קת' [ני] תפוח או פירות זכר לתפוח אלמא לא צריך לקהויי. ואביי דא' צרי' לקהויי בריתא לא שמיע ליה והנה חייש להא דר' לוי ולהא דר' יוחנן⁸⁶. ויש לפ' [רש] דאית' להא דאביי למצוה מן המובהר. מי' [הו] עקר מצות חרוסת לסמוכית זכר לטיט⁸⁷, וליתן בו תבלין זכר לתבן, כגון סנבל⁸⁸ יקנמון. תניא⁸⁹ א"ר אלעזר בר' צדוק כך היו תגרי הרך בירוש' [לים] או' [מרים], ביאז וקחו⁹⁰ לכם תבלין למצוה. וכן הלכה⁹¹. ובמקדש⁹² מביאין לפניו גופו של פסח. והיני טעמ' דמביאין לפניו מצה וחזרת וחרוסת⁹³ וגופו של פסח לפני הסעודה, כדי שיהו מונחין לפניו בשעה שאו' הגדה לחבב המצוה, ובשביל התינוקות שישאלו. והיינו טעמ' נמי דעוקרין את השלחן לפני מי שאו' הגדה כדי שישאלו התינוקות⁹⁴. וצרי' ⁹⁵ להביא לפניו שני תבשילין. אמ' ⁹⁶ רב יוסף צרי' להביא לפניו שני

80 סוגיא בדף קט"ז רע"א.

81 לפנינו : לקהוייה. . . לסמוכיה. וכפי הנראה לא היה בנוסח רבינו ההמשך שלפנינו : לקהוייה זכר לתפוח וצריך לסמוכיה זכר לטיט. וכן ליתא בראשונים יכ"י.

82 גר' שצ"ל : קוהא.

83 רש"י בד"ה לסמוכיה : „וצריך לקהוייה להטיל בו תפוחים ויין ומילתא דאית בו קוהא“. משמע שאין צריך להטיל בתרוסת תפוחים דוקא, אלא כל דבר שיש בו קוהא זכר לתפוח. וכן משמע בר"ן סי' תשפ"ט : „צריך לקהויי במיני קוהא, כגון תפוחים חמוצים וחומץ“. וברמב"ם הל' חו"מ פ"ז הי"א : „התרוסת מציה מדברי סופרים זכר לטיט שהיו עובדין בו בכזרים, וכיצד עישר אותה, לוקחין חמרים או גרוגרות או צמוקים וכיוצא בהן, ודורסין אותן וניחגין לתוכן חומץ, ומתבלין אותן בתבלין כמו טיט בתבן וכי"י. ושמא פסח רבינו כאביי שצריך לעשות זכר לתפוח, רק שסובר שאפשר לעשות זכר לתפוח מכל דבר שיש בו קוהא. ועי' ב"י א"ח סי' תע"ג ד"ה יהתריסת. ועיין בציון הבא.

84 וכן יש לפרש בדעת הרי"ף סי' תשפ"ט והרא"ש סוף סי' ל' והטור סי' תע"ג (וכפי שהגיה הב"י בלשונו, עי"ש, וס"ל שאפשר לעשות זכר לתפוח מכל דבר של קוהא, ר' ההערה הקודמת). ועי' מש"כ בפר"ח א"ח שם ד"ה יתרוסת ובפר"ח שם סוף אות ה'.

85 הוא הנרד. ר' לעף, פלורה ח"ג, עמ' 482.

86 יכ"ה בכי"י, ול"י לפנינו.

87 כך היו תגרי וכו'. כג"י כי"מ, ולפנינו : כך היו אומרים תגרי הרך שבירושלים בואו וטלו.

88 ר' רמ"א בש"ע א"ח סי' תע"ג ס"ה.

89 עי' בש"ע הרב סי' תע"ג ס"כ.

90 קט"ו ב'.

91 קי"ד ב'.

מיני בשר⁹² אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה. רבינא אמ' אפי' גרמא ובישולא⁹³. ונהוג עלמ' בבשר צלי זכר לפסח וביצה מבושלת זכר לחגיגה⁹⁴. ונהוג נמי להגביה הסל שבו מצה ומרור וחרוסת ושני תבשילין במקום עקירת השלחן⁹⁵, בשביל שיראה התינוק וישאל. ואין צריך להסיר בשר צלי מן הסל כשמגביהין אותו. והא דא' רבא⁹⁶ בשר אין צריך להגביה מ"מ מפני שנראה כמקדיש בהמתו ואוכל קדשים בחוץ, לומ' שאין אומרי' בשר זה על שום מה כדרך שאו' מצה זו ומרור זה שאנו אוכלין על שום מה⁹⁷.

מזגו⁹⁸ לו כוס שני, וכאן הבן שואל את⁹⁹ אביו. פי' בשביל שמביאין חזרת למבל פעם שנית ובשביל שמביאין מצה¹⁰⁰. ואם אין דעת בכן אביו מלמדו, מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפי' פעם אחת הלילה הזה שתי פעמים, שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה הלילה הזה כולו מצה¹⁰¹. וצרי' ללמד לבן עד שיבין. ולפי דעתו של בן¹⁰² מלמדו. על פי אשר תשיג דעתו להכין בנסים וגבורות של יציאת מצ[ר]ים]. ודבר זה מצות עשה מן התורה, שנ' ¹⁰³ והגדת לבנך ביום ההוא וג'.

מתחיל⁹⁹ בגנות ומסיום בשבח, ודורש מארמי אוכד אבי עד שיגמור כל הפרשה בלה.

ר"ג¹⁰⁴ או' ¹⁰⁵ כל שלא אמ' שלשה דברים¹⁰⁶ בפסח לא יצא ידי חובתו וכו'.

92 בגמ' איכא מאן דאמר סילקא וארוזא ואיכא מ"ד דג ובשר, ורבינו פסק כרב יוסף דבעינן שני מיני בשר, וכן הלכה.

93 אף לרבינא בישראל מיהא בעינן, ר' ר"ן [דף כ"ה א' מדפי הרי"ף].

94 וכן בש"ע סי' תע"ג ס"ד: ונהגו בבשר וביצה. ועוד בש"ע שם: ונהגו שהבשר יהיה צלי וכו'. בכ"י שם בשם הכל בו. אבל הרמב"ם בפ"ח מה' חו"מ ה"א פסק שמביא על השלחן שני מיני בשר. ובתוס' ד"ה שני ב' שב' התבשילין יהיו מבושלין. ועי' במג"א שם ס"ק ח'.

95 שהשלחנות שלנו שהם גדולים איכא טורח גדול בעקירתם (תוס').

96 קט"ו א'.

97 השווה תוס' קט"ו ב' ד"ה למה. 98 משנה קט"ז א'.

99 כג' כ"מ, ולפנינו ליתא.

100 שלא כפירש"י ורשב"ם שפירשו שהבן שואל מה נשתנה עכשיו שמוזגין כוס שני לפני האכילה. ור' טוש"ע סי' תע"ג ס"ז.

101 לפנינו נוסף כאן: „שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות הלילה הזה מרור“ וכן ליתא בכ"י וראשונים, ר' דק"ס.

102 לפנינו: אביו. 103 שמות י"ג ח'.

104 משנה קט"ז סע"א.

105 לפנינו: היה אומר. וכנוסח רבינו בכ"י וראשונים.

106 לפנינו נוסף: אלו.

בכל 107 דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצ' שנ' 108 והגדת לבנך וג'. לכל דור ודור צוה הב"ה לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצ' 109, שאם לא הוציא את אבותינו ממצ' הרי אנו [ו]כנינו משועבדים היינו לפרעה במצ' 109. לפי[כך] אנו 110 חייבין להודות להלל לשבח לפאר לרומם לברך ולקלם 111 למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו וכו'. עד היכן הוא או[י]מר [ב"ש אינ' מרים] עד אם הבנים שמחה וב"ה או' [עד חלמיש למעינו מים] 112, וחזרתם בנאולה. ר' טרפו' אומר אשר גאלנו וגאל את אבותנו ממצ' והגיענו הלילה הזה לאכל בו מצה ומרור 113 ולא היה חותם. ר' עקי' או' כן ה' אלקינו 114 יגיענו למועדים ולרגלים עד בא"י גאל יש[ע]ראל.

וכיון שברך בפ"ה על כוס של קדוש פטר כוס שני, ולא קריא אגדתא והלילה הפסק, ומדמי' לה להא דתניא 115, חברים שהיו מסובין ועקרו דגליהם לילך לבית הכנסת ולבית 116 המדרש, בשחן יוצאין אין טעונין ברכה למפרע וכשהן חוזרין אין טעונין ברכה לכתחלה, וכגו' שהניחו שם זקן או חולה 117. אלמ' לא הויא תפלה הפסק 118. והא דק"ל 119 דצריך לברוכי אכסא דברכתא משו[ו]ם [דמשתא וברוכי בהדי הדדי לא איפשר, התם משו' דעקר דעתיה ממשתיא והוי סליק סעודה, וכה"ג הוה בעי' למי' (כי) [ב]כסוי הדם דהוי הפסק לפי שתוא גמר מלאכת השחיטה, אלא דאסיקנ' דלא הוי הפסק, דאיפשר דשחט בחדא ידא ומכמי בחדא ידא, כדאי' בפ' כסוי הדם 119. ואע"ג דכל כסא וכסא מצוה באפי

107 משנה קט"ז ב'.

108 מפורש בדברי רבינו שהחייב לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים מתקיים באמירת בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים. ועי' מש"כ הרמב"ם בפ"ז מהל' חר"מ ה"ו.

109 לשון ההגדה. 110 לפנינו : אנחנו.

111 לפנינו : לרומם להדר לברך לעלה ולקלם.

112 המקום חלק.

113 והגיענו וכו'. וכן ברי"ף, ולפנינו ל'.

114 לפנינו נוסף : ואלקי אבותינו. וליתא בכתבי יד וראשונים.

115 ק"ב רע"א.

116 לפנינו : או לבית.

117 לפנינו בכרייתא זו : הניחו שם מקצת חברים, ובכרייתא דלעיל ק"א ב' : הניחו שם זקן או חולה.

118 ראיה זו שמביא רבינו לשיטתו משמשת קושיא לשיטת הרי"ף שמביא להלן, הסובר שיש לברך על כל כוס וכוס. (שמאחר שאי אפשר למיקרי הגדה ומישתי בהדי צריך לחזור ולברך, ואע"פ שלא עקר דעתו מן השתיה). ומכאן תמה עליו העיסור, ה' שחיטה, דף מ"ה ע"ד, בהוצ' רמ"י, ובהל' מר"מ, דף קל"ג ב'. ועי' במלחמות שכ' לחלק בין הפסקה של רשות לבין הפסקה של חובה, וכ"כ שא"ר. ועי' מש"כ בדעת הרי"ף בגבורות ה' פרק מ"ט.

119 חולין פ"ז רע"א.

נפשה עבדינן בה¹²⁰, אפי' הכי אין כאן הפסק לענין ברכת היין, דהא לענין כסא דברכתא הוה ס"ל לרב אשי¹²¹ דאין צרי' לברך¹²², אלא דאסיקנ'¹²³ דצרי' לברך משו' דעקר דעתיה ממש¹²⁴ הוא. ורבינו יצ' [חק] אלפסי כת' בהלכותיו¹²⁵ דכולהו ארבעה כוסות צרי' לברך בפ"ה על כל חד וחד¹²⁶.

ומניה מצה פרוסה בתוך שלמה, דאמרי' בפ' כיצד מברכין¹²⁷, הכל מודים בפסח שמניה פרוסה בתוך שלמה ובוצע, מ"ט לחם עוני כתי' ¹²⁸. ואע"ג דבעי' לחם משנה בי"ט¹²⁹, אתא לחם עוני וגרעה לחדא¹³⁰, דדרשינן¹⁸¹ מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה. ומברך המוציא על הפרוסה וחדר מברך עליה לאכול מצה¹⁸², דכיון דדרשי' לחם עוני לפרוסה על הפרוסה הוא מברך לאכל מצה, היל' [כך] המוציא נמי מברך עליה, כדאמרי' ¹⁸³ לענין ריפתא דעירובא דהואיל ואתעביד ביה חדא מציה עביד בה תרי מצוי ^{184 185}, ועוד מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה¹⁸⁶. ומיבעי ליה למיכל כזית מצה.

120 ק"ט סע"ב: רבינא אמר ארבעה כסי תקינו רבנן דרך חרות כל חד וחד מצוה באפי נפשה הוא.
121 ק"ג ב'.

122 ואע"פ שברכת המזון טעונה כוס, הרי שאין המצוה מזקקת ברכה מיוחדת כל שאין היסח הדעת בינתיים. ועי' ברא"ש סי' כ"ד שהקשה מכאן על הרי"ף. ועי' גם בתוס' ק"ג ב' ד"ה רב אשי. ועי' מש"כ ביישוב קושיא זו לשיטת הרי"ף בגבורות ה' ריש פרק מ"ט.
123 שם.

124 ג"ל: ממשתיא.

125 סי' תשפ"ד.

126 כ"כ הרי"ף בשם רבואתא, ועי' באוצה"ג, התשובות, עמ' 112—113, ריצ"ג ת"ב עמ' צ"ט, הלכות גדולות ריש הל' מרור וד' כוסות. ועי' מ"ש בזה בארוכה בחי' רבינו דוד לפסחים, עמ' שע"ה—שפ"ב. ועי' טוש"ע א"ח סי' תע"ד ס"א.

127—ברכות ל"ט ב'. 128 דברים ט"ז ג'.

129 וכן ברי"ף סי' תשפ"ט, ועי' תוס' קט"ו א' ד"ה מה, ותוס' עירובין ל"ח ב' ד"ה ואין.

130 לשון הרי"ף שם. ועי' ברא"ש סי' כ"ז.

131 קט"ו סע"ב.

132 וכ"כ התוס' ברכות שם, ד"ה הכל, בשם הר"ר מנחם מוינא. ור' ציון¹³⁵.

133 שבת קי"ז ב', וברכות שם.

134 לפנינו: ליתעבד בה מצוה אחרינא.

135 וכן בארחות חיים הל' ליל פסח, אות כ"ד: „וי"א שעל הפרוסה יברך המוציא כדרכו של עני, והואיל ועבידנא בה חדא מצוה נעביד בה מצוה אחריתי ונברך עליה ג"כ על אכילת מצה. וכן דעת הר' יצחק בהר' משה נרבוני ז"ל, וכן או"ל ברפתא דעירובא, והרשב"א ז"ל כתב על זה וזה עיקר וכו'". ועי' בב"י סי' תע"ה בשם תשובת הרשב"א. ועי' בחי' רבינו דוד, קט"ו ב' ד"ה מה דרכו, ובהערות שם מס' 21.

136 ולכן ברכת על אכילת מצה צריך שתאמר על הפרוסה. והשלמה להידור.

והדר מברך לאכול מרור ואוכל ממנו כזית. ומרור אין צרי' הסבה ¹³⁷.
 ואית דמברכי על אכילת מצה ועל אכילת מרור, וכולהו נוסח[ני] דווקאני ¹³⁸.
 גרסי' בגמ' ¹³⁹ בענין מאן דלית ליה שאר ירקי: אמ' רב חסדא מברך בור'
 פרי האדמה ולאכול מרור ¹⁴⁰. ומעמ' דמילת' דכל מצות שאי אפשר לה ע"י שליח
 מברך בה לעשות ¹⁴¹, כדאמרי' בפ"ק ¹⁴²: היכי נימ' נימא למול לא סגי דלא ¹⁴³
 איתו מהיל, ולענין ברכת הפסח וברכת הזבח כמו ששנויה בתוספתא ¹⁴⁴. ואית
 נסחי דגרסי בגמ' ¹⁴⁵ במילתיה דרב הונא: מברך מעיקרא אמרור בור' פרי
 האד' ואכיל ולבסוף מברך עליה על אכילת מרור ואכיל ¹⁴⁶, והיינו מעמ' משו[ם]
 דנפיק ביה מתחלה, כדאמרי' ¹⁴⁷ לענין נטילת לולב מדאגבחיה נפק ביה,
 ומשו[ם] [הכי מברך על נטילת לולב, מיהו עובר לעשייתן מקרי כיון דבעי
 למעבד נענוע ¹⁴⁸. ואע"ג דס"ל לרב הונא מצות צריכות כונה, מ"מ כבר נפק
 ביה מן התורה אע"פ שלא נתכוון לצאת, דס"ל לרב הונא מצות צריכות כונה
 מדרבנן ¹⁴⁹ אבל לא מן התורה ¹⁵⁰.

137 ק"ח א'.

138 בב"י סי' תע"ה כ' שנהגו לברך ב"על". ועי' מש"כ בשו"ת אבני נזר א"ח ח"ב סי' שפ"א.

139 קט"ו רע"א.

140 וכ"ה בכי"מ ב' וראשונים, ולפנינו: מעיקרא מברך עליה בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור.

141 כשיטת ר"י בן פלאה בס' הפרדס סי' ל"ט, עמ' קצ"ה ואילך בהוצ' עהרענרייך, וכמו כן בתוס'
 ובשא"ר לפסחים דף ז' ב', בשם ריב"א, ובלקוטות הרמב"ן שם.

142 ז' רע"ב.

143 לפנינו: לא סגיא דלאו.

144 סוף פסחים: איזו היא ברכת הפסח ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכול הפסח איזו ברכת
 הזבח ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכול הזבח. ובנוסח זה (לאכול הפסח, לאכול הזבח) ברשב"ם
 פסחים קכ"א א' במשנה, וברש"י זבחים ל"ז א', ובפירוש רש"י לשמואל א' ס' י"ג. וכן אצל הרבה
 ראשונים. אבל רש"י בפסחים שם, והרמב"ם בפ"ח מהל' חו"מ ה"ז העתיקו: על אכילת.

145 קי"ד סע"ב.

146 כגירסתיו. אבל רק בדברי רב הונא הוא שמקבל רבינו גירסת "על אכילת מרור" מהטעם
 שמפרש והולך, אבל לא בגמרא הקודמת: היכא דאיכא שאר ירקות מברך וכו', שבספרינו הנוסח:
 והדר מברך על אכילת מרור ואכיל, ולשיטת רבינו צ"ל: לאכול מרור. וז"ל רבינו דוד פסחים קי"ד
 ב': "גירסת הספרים המדוקדקים, דהיכא דאיכא שאר ירקי מברך אמרור לאכול מרור, והיכא דליכא
 שאר ירקי מברך על אכילת מרור לדברי רב הונא, וכדברי רב חסדא מברך לאכול מרור". וכ"ה
 גירסת רבינו יונה. והשווה ר"ן ומהר"ם חלאווה.

147 בפ"ק ד' ב'.

148 וכ"כ תוס' שם ד"ה בעידנא, ותוס' סוכה ל"ט א' ד"ה עובר.

149 אין להכריע אם כוונת רבינו לומר שרק רב הונא הוא שסובר כן, או אפשר שאף רב חסדא
 מודה לו בזה, שלא חלק עליו בפרט זה. וברשב"ם שם ד"ה מצוה להביא, מבואר שר' יוסי ס"ל מצות

והשת' 151 דלא איתמ' הילכת' לא כהלל, שהיה כורכן בבת אחת ואוכלן משו' שנ' 6 על מצות ומרורים יאכלוהו, ולא כרבנן, דסבי' להו אפי' זה בפני עצמו וזה בפני עצמו, מברך אמצה לחודה 162 ואכיל ומברך אמרור לחודיה 163 ואכיל, והדר אכיל מצה ומרור 154 בהדי הדדי 165 זכר למקדש כהלל. ובכריכה לחודה לא סגי, דמצה בזמן הזה דאורית' ומרור דרבנן, ואתי דרבנן ומבטל דאורית'. וא"ת יברך אמצה לחודה והדר ליכול מצה ומרור בהדי הדדי, כיון דנפק ליה ידי מצה אתיא אכילת פטור דמצה ומבטלת אכילת חיובא דמרור מדרבנן, דשמא אין הילכת' כהלל וליתה בברכת מצת מצות דרבנן כל עקר 156. והא דלא מבטלא חרוסת מצות אכילת מרור ואפי' למ"ד שאין חרוסת מצה משום דדרך אכילתו בכך משו' קפא 157. ושפיר דמי שלא למבול כריכת מצה ומרור בחרוסת, דו"ל הלכה כהלל וצרי' כריכה זכר למקדש, ואתיא אכילת (מרור) [חרוסת] דפטור ומבטלת מצות אכילת מצה, דכיון שכבר טבל בחרוסת זכר לתבן שוב אין חרוסת מצה 158

צריכות כוונה מן התורה. ועי' בפמ"ג א"ח סי' ס' אשל אברהם ס"ק ג', שנסתפק אם למ"ו מצוות צריכות כוונה הוא מדאורייתא או מדרבנן, והביא מן הלבוש דמאן דאמר מצוות צריכות כוונה מקראי יליף לה, ובסי' תקפ"ט באשל אברהם ס"ק ה' כתב בספק אם כיוון לצאת, בשל תורה לחומרא. ודנו בזה המתבררים, עי' בס' אמרי בינה א"ח סי' י"ד, ובשדי חמד, מערכת המ"ם, כלל ס"א.

150 המכוון בדברי רבינו, שלרב הונא שמתחלה אוכל מרור מברך ב"על", מפני שיצא באכילה ראשונה מן התורה, אלא כיון שהמצוות צריכות כוונה מדרבנן והוא צריך לאכול עוד בכוונה לצאת חובה דרבנן, שפיר מיקרי עובר לעשייתו. דומה לנוטל לולב דמדאגבזיה נפק ביה מן התורה, ומברך ואינו עובר לעשייתו, כיון דבעי למעבד נענוע, שאינו מן התורה. ועי' בר"ן שכתב דרב הונא ס"ל דמטיבול שני נפיק, ואע"ג דעד השתא לא נפיק ביה, כיון שמילא כרסו ממנו לא מיקרי שפיר עובר לעשייתו. ובחי' רבינו דוד לפסחים, עמ' מ"ו מן הספר: "ולדעת האומר שמתחלה אוכל מרור אמרו שמברך על אכילת מפני שהתחיל במצוה". ויש לפרשו עפ"י דברי רבינו יונה.

151 קט"ו סע"א.

152 אמצה לחודה. כג"י כ"מ, ולפנינו: מברך על אכילת מצה.

153 לפנינו: והדר מברך על אכילת מרור, ור' דק"ס.

154 לפנינו: וחסא.

155 לפנינו נוסף: בלא ברכה.

156 וכ"כ תוס' בד"ה אלא, ושא"ר.

157 וכ"כ הר"ן [כ"ה א' מדפי הרי"ף ד"ה הכי]. ועי'ג בתוס' קי"ד א' ד"ה אע"פ ובהגהות מהר"ב רנשבורג שם. לכאורה, לפי מה שכתב רבינו להלן בסמוך שצריך לנער החרוסת מעל המרור, ואפילו פורתא, כדי שלא יתבטל מרריה, אינה קושיא. וצ"ל שאע"פ שמנער את החרוסת מעליו, היינו כל מה שניתן לנער, אבל כודאי שנשארים חלקים מן החרוסת מדובקים למרור, ומבטלים בטעמם מצות אכילת מרור.

158 צ"ב, שאם באנו לעשות זכר למקדש כהלל הרי אין להתחשב אלא בדעת הלל, ולדעתו אע"פ

ומרור צרי' לשקועיה משו' קפא דלימות קפא בנגיעת החרוסת. מיהו [צריך
לנער] ¹⁵⁹ למרור בתר הכי דלא לישתייר ביה מחרוסת [ואפילו] ¹⁶⁰ פורתא ¹⁶⁰,
כי היכי דלא מבטל ליה למרריה כיון שירבה עליו טעם החרוסת ¹⁶¹. דאמרי' ¹⁶²
אמ' רב פפא לא נשהי מרור בחרוסת דיל' [מא] אגב חלייה ¹⁶³ מבטל ליה
למרריה ¹⁶⁴, ובעי' טעם מרור וליכא. פי' אע"ג דמנער ליה בתר הכי לא נשהייה
למרור בחרוסת ¹⁶⁵. ואמרי' ¹⁶⁶ נמי בלע מרור לא יצא. לפי שהמרור שם תאר
הוא על שם המרירות, היל' [כך] בעי' שיטעום טעם מרור.

וצרי' שיאכל כזית מצה וכזית מרור בחדו הדדי, וצרי' לאכלן בהסבה, דהא
—ודאי להלל צריכין הסבה ¹⁶⁷.

כל שמיכולו במשקה צריך נטי' ידים ¹⁶⁸. ועקר נטי' ידים אפי' לפת משו'
סרך תרומה ¹⁶⁹. ואע"ג דהאידינ' ליכא טהרת תרומה מחייבין בנטי' ידים. הנוטל
ידיו בטבול ראשון צרי' ליטול ידיו בטבול שני ¹⁷⁰.

שכבר טבל מריר בחרוסת בנפרד לא יצא בכך ידי מצית תרומה, מאחר שלא אכל את המרור בכריכה.
ומה עוד שמן הטעם שכתב רבינו קודם שדרך אכילת המרור בטיבול החרוסת משום קפא, משום
הכי נמי יהא מותר לשקע בחרוסת גם מרור דכורך; שאף מ"ד חרוסת משום מצוה זכר לטיט, מרה שיש
לשקע את המרור בקיוהא במקום שאין מצוה משום קפא, כמ"ש הפר"ח בסי' תע"ג. ובוה י"ל שאין
אימרים דרך אכילתו בכך רק על המרור לבד, ולא ביחס למה שנאכל עמו. וידידי הרב ר' ברוך
הירשפילד נ"י, אמר דס"ל לרבינו שמצות תרומה זכר לטיט אינה קשורה דוקא באכילת מרור דמצוה,
אלא אפשר לה שתתקיים בנפרד, ולכן כיון שכבר טבל בחרוסת מקודם אין החרוסת מצוה עוד, ואחיא
אכילתה בכריכה ומבטלת מצות מצה. וחשש ארס אין כאן לפי מ"ש ראשונים בשם ירושלמי שאין
לחוש לקפא כל שאוכלו עם מצה. בעיקר הדין, אם מרור דכריכה צריך טיבול בחרוסת, עי' בסור
א"ח סי' תע"ה, ובש"ע שם ס"א.

159 המקום חלק.

160 וכן בלבוש סי' תע"ה ס"א: צריך לנער החרוסת מעליו שלא יהא עליו כלום בשעת אכילת המרור.

161 דברי רבינו אלה הובאו בשמו בטור שם.

162 קט"ו רע"ב.

163 לסנינו נוסף: דתבלין. ולי' ברי"ף.

164 כג' כ"מ, ולפנינו: למרוריה.

165 פירוש, אין לדייק מדברי רב פפא שאמר לא נשהי מרור בחרוסת ולא הזכיר הניעור שלא חש
לו, אלא הכוונה בדבריו לא נשהייה למרור בחרוסת אפילו אם ינער אח"כ. ומסרת הטיבול בחרוסת
רק להרוג הקפא מריח הקיוהא. ולמ"ד חרוסת משום מצוה, המצוה היא הטיבול ולא אכילתה, או
שיוצא באכילת טעמה הנקלט במרור.

166 קט"ו ב'.

167 עי' בסור שם שאחיו הר"ר יחיאל ז"ל מספקא ליה בכריכה אם צריכה הסיכה, ובעל המנהיג
כתב דבעי הסיכה בעבור המצה שבאה זכר לחרות, ובב"י שם כיוון לטעם רבינו, וכן הלכה בש"ע שם.

168 קט"ו סע"א.

אמ' 168 רבא בלע מצה יצא בלע מרור לא יצא, בלע מצה ומרור בהדי
הדדי 169, ידי מצה יצא ידי מרור לא יצא.
ובתר דגמר לה למעודתיה אוכל כזית מצה באחרונה. ואין מפטירין אחר
הפסח אפיקומן 170.

בין הכוסות הללו אם רצה לשתות ישתה 171. בין קידוש למזיגת כוס שני 172,
ובין כוס שני לכוס של ברכה, ואפי' לאחר שאכל כזית מצה באחרונה אם לא
שהה אחר שתייה 173. שלא אסרו אחר מצה אלא לאכול אבל לא לשתות 174.
אבל ודאי לאחר שהתחיל לומר ההגדה 175 אין לו לשתות עד שמברך גאל ישראל.
והכין פירשו רבוותא וצ"ל 176.

169 „בהדי אהדדי” לי' לפנינו. 170 משנה קי"ט ב'.

171 משנה קי"ז סע"ב.

172 וכן כתב הרמב"ן במלחמות [דף כ"ד א' מדפי הרי"ף]: „אבל משמזגו לו כוס שני והתחיל
במצותו לשאול עליו ולדרוש, אינו רשאי להפסיק בשתייה”. וכן בר"ן שם, ובחי' רבינו דוד לפסחים
ק"ט ב' ד"ה רבינא, עמ' שע"ז מן הספר, ועי' מש"כ שם בהע' 20. ובעל המאור שם טובר שיכול
לשתות גם באמצע ההגדה, ומן התוס' דף ק"ג ב' ד"ה רב, משמע שקודם שהתחיל אשר גאלנו יכול
לשתות. ועי' מ"ש בשו"ע הרב סי' תע"ג ס"א, משנה ברורה שם סק"ד ושע"צ סק"ט, וביאור הלכה
שם לס"ג ד"ה הרשות. ורי' מש"כ בהע' 176.

173 אם לא וכו', תיבות אלו אינני יודע להם פירוש.

174 וכן במלחמות [דף כ"ו ב' מדפי הרי"ף]: „ולענין משתא בתר כוס רביעי ודאי אסור לא מפני
מצה שהרי כבר שתה אחריה שתי כוסות, ועוד אמרו כגון תמרי וקליות ואגוזים מיני מיכלא אבל
במיני משחיא לא וכו'”. וכן בר"ן שם, שאין הטעם משום הפגת טעם מצוה אלא כרי שלא יהא מוסיף
על ד' כוסות. ובארתות חיים הלי' ליל פסח אות כ"ח: וזהו אהרן הלוי ז"ל כתב בשם הרמב"ן ז"ל
שמותר לשתות בין אכילת כזית מצה לברכת המזון. ומהרי"ף סוף סי' תשצ"ה מתבאר שלאחר
האפיקומן לא התיר אלא מים, שכתב: „הכי נהוג עלמא וכו' דבתר דאכלין כל מגדני ומיני דפירי
אכלין בסוף כזית מצה דמינסרא, ולא טעמין לבתר הכין כלום בר מכסא דבהמ"ז וכסא דהללא, ומאן
דצחי לית ליה רשותא למישתי אלא מיא אבל המרא לא”. ומה שהביא הרמב"ן ראיה ממה ששוחים
אחר האפיקומן ב' כוסות, י"ל ששתייה של מצוה שאני. ועי' ברא"ש סי' ל"ג שחלק על הרי"ף. וברוקח
סי' פ"ג כתב יש גאונים שאוסרין בין יין בין מים לשתות כל הלילה פן יפיג טעם המצה. ועי' ש"ע
סי' תפ"א ס"א.

175 עי' בביאור הלכה של המשנ"ב סי' תע"ג ס"ג שכ' שמשמע מלשון הר"ן שאפילו לא התחיל
עדיין בהגדה, רק שמזג הכוס והכין עצמו לאמירת ההגדה, גם כן אסור. ורבינו לא אסר אלא לאחר
שהתחיל לומר ההגדה.

176 הגה במחלוקת המאור והרמב"ן אם מותר לשתות באמצע ההגדה, נטו אחרונים להתיר כדעת
הרי"ה, עי' בשו"ע הרב סי' תע"ג ס"א, ופרי"ח שם, וחק יעקב שם אות ה', וכן הפוסקים שלא הביאו
מחלוקת הרי"ה והרמב"ן סתמם כאלו פירשו להתיר בין כוס א' לב' בכל אופן — כבעה"מ. מלבד
המשנ"ב שפסק כהרמב"ן עפ"י ביאור הגר"א שם בס"א שכ"כ בדעת מרן. ומכאן למדנו ששיטת
הרמב"ן היא שיטת הרבוותא (אולי הכוונה להגאונים), והיא מקובלת גם על רבינו.

בין שלישי לרביעי לא ישתה¹⁷¹. ירוש' 171: למה, בשביל שלא ישתכר. כבר משוכר הוא, מה בין יין שבתוך המזון ליין שלאחר המזון, יין שבתוך המזון אינו משכר יין שלאחר המזון משכר.

ת"ר¹⁷² חמישי¹⁷³ או' עליו הלל גדול. וכן כתבו הגאונים ז"ל דלית ליה למשתי המרא בתר ד' כוסות. ואע"פ שלא אסרו לשתות בין שלישי לרביעי אלא בשביל שלא ישתכר ואתי לבטולי מצות קריאת ההלל, אחר כוס רביעי גמי אין לו לשתות שלא ישתכר ואתי לבטולי מצות העסק בהלכות הפסח. דתניא בתוספתא¹⁷⁴ חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח כל הלילה¹⁷⁵. הכי מסתברא לן בטעם דהא מילת'¹⁷⁶.

והא דלא מברך אמרור ברכת הנהנין, משו' דהוה ליה כדברים הבאים בתוך הסעודה מחמת הסעודה, כיון דחייב הוא לאכל מרור לאחר מצה¹⁷⁷, [ו]הייני דקרי' ליה במתני'¹⁷⁸ פרפרת הפת¹⁷⁹. היל' [כך] אע"פ שאכל קודם הסעודה כזית משאר ירקות יכרך לבסוף בורא נפשות רבות וחסרונן¹⁸⁰. אין¹⁸¹ צריך

177 פ"י ה"ו.

178 ק"ח רע"א.

179 כג' שבכתבי יד, ר' דק"ס קפ"ו הערה ב', והגדה שלמה עמ' 94 הערה 36, וכן היא גירסת הגאונים המובאים בריצ"ג ח"א עמ' ק', הר"ח, הרי"ף סי' תשצ"ד, והרמב"ם הל' חו"מ פ"ח ה"י. ועי' באוצה"ג, התשובות, סי' שנ"א—שנ"ה. ועי' בטור א"ח סי' תפ"א ובב"י שם. עי' אוצה"ג, התשובות, סי' ש"ג ואילך.

180 פ"י ה"ח.

181 דברי רבינו אלה מיבאים בשמו במהר"ם תלאויה, קי"ח א' ד"ה תנו רבנן, ובטור א"ח סוף סי' תפ"א, ובאבודרהם סדר ליל פסח. וכ"ה ברא"ש בפירקין סוף סי' ל"ג בשם הר"מ ז"ל, וצ"ל הר"י (הרב ר' יונה) ז"ל, כמו שהוא בטור.

182 הרמב"ן במלחמות כתב בטעם האיסור לשתות אחר ד' כוסות, כדי שלא יהיה מוסיף עליהם, שלא יראה כמתחיל בסדר אחר ורוצה לאכול פסח מצה ומרור, ואין גמנין על שני פסחים כאחד. והשווה מרדכי לדף קי"ו ב' (דף ל"ח ב' בד' וילנא). וכ"כ שא"ר.

183 וכן בתוס' ברכות מ"א ב' סד"ה אי הכי: "דכיון דרחמנא קבעיה (למרור) חובה דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו הוי כמו דברים הרגילים לבא מחמת הסעודה דפת פוטרתן". וכ"כ הרמב"ן במלחמות [דף כ"ד מדפי הרי"ף], ושא"ר (לדף ק"ט ב'). ועי' מ"ש בתוס' קט"ו א' ד"ה הדר, ובקרבן נתנאל סי' כ"ו אות ש'. ועי' מ"ש בחי' רבינו דיד עמ' שע"ת ואילך (מן הספר).

184 קי"ד סע"א.

185 ר' ציון 72.

186 פירוש, אע"פ שלאחר שבירך בגי' אחר טיבול א' שוב אין ברכת בפה"א של שאר ירקות עולה למרור, מ"מ אין בכך כלום, שטיבול ב' חשיב כדברים הבאים מחמת הסעודה שהפת פוטרתן מברכה שלפניהם. ומשמע שאם אינו מברך בגי' היתה ברכת בפה"א של טיבול א' עולה לו גם לטיבול ב', וזה בהתאם לשיטת רבינו לעיל שאין ההגדה חשובה הפסק לגבי ברכת בפה"ג. ועי' בטור

לברך אמרור ברכת הנהנין¹⁸⁸.

ברכת המזון פוטר[ת] על הגפן ועל פרי הגפן¹⁸⁹.

תם ונשלם בעזר א"ל עולם

א"ח סי' תע"ג שכתב שלר"י מברך אחר טיבול א' בנ"ר ולהרשב"ם א"צ לברך אחריו. ופירשו המפרשים שמתלוקת זו לאו בפירוש איתמר, אלא כך למד הטור ממה שנחלקו רשב"ם ור"י בברכת בפה"א שעל המרור, שלהרשב"ם א"צ לברך לפי שנפטר בבפה"א שבירך על הירקות בטבול א', שלדעתו אין ההגדה וההלל הפסק, והר"י סובר שהם הפסק, ואינו נפטר מברכת בפה"א שלפני מרור אלא מטעם שהוא בא מחמת הסעודה. ומכאן למד הטור שה"ה שנחלקו גם לענין ברכת בנ"ר שלאחר טיבול א'. עי"ש בב"ת ובמחצית השקל ס"ק ח'. והנה רבינו כתב לעיל שאין ההגדה וההלל חשובים הפסק לגבי ב' כוסות הראשונים, ולפי"ז צריך לומר שברכת המזון הפוטרת טיבול ב' מברכה שלאחריו תפטר גם טיבול א' מברכה שלאחריו, אבל רבינו אינו סובר כן. ונראה בדעתו שסובר שאין לפטור דברים הבאים לפני הסעודה בברכת המזון שלאחר הסעודה אלא אם כן נניח שבכלל הסעודה הם, כדברים הבאים לגרר ולהמשיך האכילה, אבל אכילת כרפס - שאינה אלא להיכירא דתינוקות אין להגדירה כבאה מחמת הסעודה. ועי' הערה 73.

187 אין צריך וכו'. משפט זה מקומו בתחלת הפסקא.

188 עי' ש"ע שם.

189 וכן הלכה בטוש"ע סי' תע"ד ס"א.

[1294567]

מסירות נפש מביאה לאהבת ה'

מורגלים אנו לחשוב שאהבת ה' מביאה לידי מסירות נפש, אולם בחז"ל מצינו היפך הדברים: „לאוהבי ולשומרי מצוותי" (שמות כ') - „ר' נתן אומר אלו ישראל שהם יושבין בארץ ישראל ונותנין נפשם על המצוות, מה לך יוצא ליהרג - על שמלתי את בוני, מה לך יוצא לישרף - על שקראתי בתורה, מה לך יוצא ליצלב - על שאכלתי את המצה וכו', מכות אלו גרמו לי לאהב לאבי שבשמים" (מכילתא שם). - מבואר, שאין אהבת ה' סיבה למסירות נפש, אלא להיפך „מכות אלו גרמו לי לאהב לאבי שבשמים", מסירות נפש היא שמביאה אהבת ה'. וכך מתפרש גם הכתוב „ואהבת את ה' אלקיך כו' ובכל נפשך" (דברים ו) - אפילו הוא נוטל את נפשך (ברכות נ"ד), על ידי שאדם מוסר נפשו על קדושת ה', הוא בא לידי אהבתו יתברך.